

'STILL WALKING' VAN HIROKAZU KORE-EDA

INLEIDING door **Ton Stufkens**

De film van vanavond laat drie generaties zien die met een speciale bedoeling bij elkaar komen. Het is het verhaal van een soort familiereünie waarin beeldend en direct en soms ook heel pijnlijk de intergenerationele dynamiek duidelijk wordt. Een breed palet aan al dan niet afgeweerde gevoelens, ambivalenties en stemmingen passeert via de diverse acteurs in amper twee uur de revue. Als u de Kerstdagen met familie heeft doorgebracht, zult u waarschijnlijk veel bekends tegenkomen. Maar los daarvan gaat het hier om universele misverstanden, ongenoegens en spanningen tussen met name ouders en kinderen. Er blijkt weinig ruimte om de ander te laten zijn wie hij of zij is, men wil van alles van elkaar en probeert tevergeefs om dat gerealiseerd te krijgen. De gefrustreerde verlangens, niet ingeloste beloften en een beladen verleden komen tot uiting in al het voorzichtig aardige, on-aardige, verwijtende en verongelijkte reageren op elkaar en in de depressieve ondertonen daarbij. Er is onderlinge wrijving, geforceerde opgewektheid en hypocrisie.

En dat alles als gevolg van een onverwerkte en kennelijk ook niet te verwerken rouw over het verlies van de oudste zoon in deze familie. Misschien is de dood van een kind ook wel het ergste dat ouders kan overkomen. En dat speelt allemaal in Japan, waar de verhoudingen, zeker tot ouderen, getekend zijn door een soort vormelijkheid en etiquette op (neo-)confucianistische grondslag. Kinderen zijn liefde, trouw en zorg aan hun ouders verschuldigd en de pijlers van die officiële leer hebben te maken met mededogen en respect: 'Wat u niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet'. Deze elementen zijn in wat u te zien krijgt meestal ver te zoeken, symptomatisch voor een gespleten wereld en een gefragmenteerde familie.

Er zijn wel meer familiereünies of jaardagen in familieverband verfilmd, ik denk bv. aan het spectaculaire Festen. Daar worden het meer openlijk gewelddadige verhoudingen met allerlei seksuele inhoud en een bijna borderline-achtig verloop. In deze film neemt men ook geen blad voor de mond. Maar hier is achter de glimlach en de beleefdheid veel onderhuids gif, niet minder schrijnend.

De internationale kritiek heeft deze film zeer geprezen. Eigenlijk tegen de verwachting van de regisseur in. Hij was namelijk bang dat zijn werk een specifiek Japanse familie-cultuur te zien geeft die nauwelijks herkenbaar zou zijn in het Westen. Hij zegt, dat hij deze film moest maken omdat hij niet over het verlies van zijn eigen moeder heen kwam en ook haar slechte kanten wilde laten zien. En zoals zo vaak blijkt dan ook nu weer dat het hyperpersoonlijke tegelijk het doorsnee algemene is.

Nu is het natuurlijk onvermijdelijk om kort wat over de inhoud te vertellen en namen te noemen. De actie speelt op een dag in het voorjaar van de familie Yokoyama. De oudste generatie is de gepensioneerde arts Kyohei die nog samen met zijn vrouw Toshika in hun oude huis in een stad aan de kust woont. Twee getrouwde kinderen, met hun eigen gezin, komen op bezoek. De ene is een dochter, Chinami, met haar man, een autoverkoper, en hun kinderen. Zij zou graag bij haar ouders intrekken en heeft ook al ideeën over hoe dat zou kunnen. De motieven daarvoor lijken op z'n minst ambivalent. Het andere kind is de veertigjarige zoon Ryota of Ryo, die pas is getrouwd met een weduwe die Yukari heet. Zij heeft een zoontje van tien genaamd Atsushi. De man is werkeloos en probeert dat voor zijn ouders te verbergen; er wordt gesuggereerd dat hij bezig is met de restauratie van een belangrijk schilderij. Schaamte is, zoals bekend, een topic in Japan. Die cultuur is te karakteriseren als een eercultuur en een groeps cultuur. Gezichtsverlies, diep door het stof gaan bij fouten of malversaties en het behoren tot een groep spelen een belangrijke rol. Dat laatste brengt ook meer

afhankelijkheidsrelaties met zich mee vergeleken met onze Westerse meer individualistische mentaliteit.

De kinderen van deze kinderen komen dus op bezoek bij hun grootouders en zijn de derde generatie. Eigenlijk alleen Atsushi, het kind van de weduwe komt, als het over intergenerationele problematiek gaat, wat meer uit de verf. De kinderen van de dochter rennen wat rond en spelen voornamelijk buiten. Al dan niet pestend of lachend vermaken ze zich onderling en er is weinig interactie met de volwassenen.

Wat is nu de speciale aanleiding voor deze reünie? De oudste zoon, Junpei geheten, was de oogappel van de ouders en de beoogde opvolger van zijn vader in diens praktijk. Hij is 15 jaar geleden verdronken bij het redden van een ander kind. Dat wordt sindsdien elk jaar met deze familiebijeenkomst herdacht. De geredde jongen, Yoshio, is nu een dikke man van 25 jaar die ook even aanwezig is. Het is een uit zijn overhemd barstende, ongemakkelijke en onhandige knul die wordt afgeschilderd als een mislukking zonder maatschappelijke toekomst. Hij is de gast die elk jaar wordt uitgenodigd en die dat niet kan weigeren. Zoon Ryota, die overigens van zijn vader te verstaan krijgt dat ook hij beter had kunnen overlijden in plaats van zijn broer, heeft medelijden met deze man en vraagt waarom hij toch steeds wordt uitgenodigd. Het blijkt dan, dat dat is om hem te laten beseffen dat hun oudste zoon voor niets is gestorven. Deze Yoshio moet dus aanwezig zijn om zich schuldig te voelen, om dankbaar te zijn en om gestraft worden voor het feit dat hij nog leeft en hun eigen zoon niet. Het is de enige passage in de film met enige stemverheffing van Ryota die het voor deze man opneemt. Het is deze zelfde zoon overigens die in de interacties het meest duidelijk en open is en die zijn wraakzuchtige moeder in deze scene bijvoorbeeld ook 'wreed' durft te noemen.

Er zit wel enige ontwikkeling in de film, en dan voornamelijk tegenover de nieuwe vrouw van de zoon, Yukari. Aanvankelijk is het 'o, zijn jullie er ook', een weduwe is minder dan een gescheiden vrouw, maar zowel opa als oma gaan haar steeds sympathieker vinden. Opa is de man die zich miskend voelt, zich terugtrekt in zijn werkkamer onder het mom daar wat te doen te hebben, de krant aan tafel gaat zitten lezen en vooral een verpletterende negativiteit en onmacht uitstraalt. Maar later wel met die nieuwe schoondochter ontspannen babbelt en bier drinkt, terwijl hij tegenover zijn tweede zoon hardvochtig en afwijzend is. Een schrijnend voorbeeld van een tragische vader-zoon relatie. Oma gaat zelfs waardevolle oude kimono's voor haar uitzoeken, de aanvankelijk harteloze schoonmoeder die de nieuwe schoondochter juist harteloos vond, wordt zelfs een beetje aardig tegen haar. Van deze Yukari is ook de uitspraak die ik het meest karakteristiek vond: niet alleen vrouwen, 'mensen zijn allemaal angstwekkend'.

In deze film weet men eigenlijk met gewone liefdevolle gevoelens geen raad. Men kan geen complimenten ontvangen, geen vroegere verliefde gevoelens waarderen, ook geen vriendelijke dingen zeggen. Het is of niks of steeds gekat, ook tussen opa en oma, bedekte en openlijke verwijten, expliciete vernederingen en impliciete haat. De bijna terloopse narrige stekeligheden zijn waarschijnlijk in deze familie (zoals wel in meer families met een habitueel complot tegen het gevoel) hun uitingen van liefde. Deze manier van doen vertegenwoordigt de 'omgekeerde wereld' van de 'loving hate'. De werkeloze zoon heeft nog de meest warme en oprechte verstandhouding met zijn vrouw en haar kind. Eigenlijk zit alle liefde vooral in het eten klaarmaken en te eten geven. In de hele film wordt er permanent gegeten, dat hoort deels ook weer bij de Japanse cultuur. En het is ook geen onbekend gegeven met de Kerstdagen op de achtergrond denk ik dan, maar toch vooral hier een teken van de onmacht om op een andere -niet materiële- manier te geven en te ontvangen.

In het tweede gedeelte van de film blijven zoon, schoondochter en hun kind na

afloop overnachten en gaat het alleen nog over opa en oma en dit gezin. De volgende ochtend lopen de mannen even naar zee, en ook dan wordt het qua verstandhouding eigenlijk niets. Drie ook in de fysieke ruimte gescheiden gefotografeerde figuren: grootvader, vader, en (klein)zoon, los zand. Op het strand ligt het wrak van een schip. Een treffende metafoor voor een familie die schipbreuk heeft geleden en vervolgens definitief gestrand is. In de eindshots wordt duidelijk dat en hoe het leven doorgaat. Misschien is daarin ook een betekenis van de titel 'still walking' te zien.

Ik ga afronden. Zijn deze mensen angstwekkend, zoals de schoondochter zegt? Ik vond van niet, het is allemaal zeer herkenbaar en al te menselijk en daarmee ook tragisch. Tragisch wegens het omvermogen en de hulpeloosheid die ze overigens zelf niet zo lijken te beleven. Als het gaat over interacties in families wordt soms expliciet aandacht gevraagd voor de krachtige negatieve affecten 'blame, shame and guilt' (Dare 1996). Ik vond dat in de boventonen van deze film steeds weer terug: 'blaming' met de bedoeling dat iemand zich schuldig voelt of zich tekort voelt schieten. Het onbewuste doel is dan de inductie van schaamte of schuld bij de ander om het eigen wankle zelfgevoel enigszins overeind te houden. En in dit geval ook om niet het verdriet of de rouw te hoeven voelen die nodig zou zijn om de dood van de zoon te kunnen verwerken. En dit is nu juist wat deze ouders al die jaren niet konden en nog niet kunnen. De overgebleven twee kinderen en hun kinderen moeten de getuigen zijn van wat dit onvermogen bij elk van hun ouders heeft aangericht en ze zijn er zelf ook het slachtoffer van. Een bekend analytisch boek uit de jaren zeventig heet 'Onzichtbare loyaliteiten' (Boszormenyi-Nagy 1973). Dat gaat over familie-en generatieverhoudingen en daarin wordt onder andere duidelijk gemaakt, hoe in pathogene familiesystemen de kinderen worden gebruikt om bewuste en onbewuste gevoelens en verwachtingen op te projecteren. Zij kunnen onderdeel zijn van een machtsstrijd tussen de ouders en beleefd worden als de oorzaak van conflicten. Het tragische is dat kinderen eindeloos loyaal zijn en meegaan in het geëxploiteerd worden door de ouders, hier ook nog versterkt door de typische culturele aspecten.

Het gevecht met de ook opgelegde loyaliteit is op veel momenten goed te zien. In dat boek wordt ook duidelijk dat er allerlei verbindingen zijn tussen de individuele, de huwelijks-, de ouderlijke en de familiale systemen. Bij nadere beschouwing zijn die verbindingen er ook in deze film en wordt voelbaar hoe de individuele pathologie en de familiepathologie in elkaar grijpen. Er zijn ook talloze symbolische vingerwijzingen die betekenisvol zijn, zowel persoonlijk als in de onderlinge verhoudingen (bv. de pyjama voor de zoon, de aard van de buigingen, de meervoudige symboliek van de sakura-de kersenbloesem, de vlinder). Tegelijk gaat het over een ogenschijnlijk heel normale familie die niet zoveel verschilt van elke willekeurige andere. En het is denk ik ook juist dit zogenaamd 'normale' dat ertoe heeft geleid dat de thematiek in deze film over de hele wereld herkenbaar is en aanspreekt.

Een recensent zei dat de emotionele impact van deze film maakt dat de wereld om u heen even wegvalt, en dat wens ik u nu ook toe.

Boszormenyi-Nagy I, Spark GM (1973). *Invisible Loyalties: Reciprocity in Intergenerational Family Therapy*. Hagerstown: Harper & Row Publishers.

Dare Chr (1996). Family processes of blame, shame, accusation, retribution, forgiveness and depression. In: *Een wijze van kijken; psychoanalyse en schaamte*.

W Heuves & A Boerwinkel (red.) Amsterdam: Uitgeverij Het Spinhuis.